

Inhoud

Proloog 7

[1] De nieuwe kordaatheid 13

Het verval

[2] Zoals het begon... 21

[3] De spijkerbroekenrevolutie 26

[4] Geitenwollen sokken 33

[5] De markt van welzijn en geluk 37

[6] De dictatuur van de systeemwereld 43

[7] Frontverwaarlozing 49

[8] Voor wat hoort wat 56

Het herstel

[9] Kerend tij 63

[10] Oude waarden in nieuwe tijden 71

[11] Weg uit de systeemwereld 78

[12] Antibureaucratische professionaliteit 83

[13] Verbinden als professionele kunde 91

[14] Ont-institutionaliseren 100

[15] Eigen kracht 110

[16] De burger als sociale professional 123

Intermezzo – *Een WMO-kompas*

[17] Van garagehouder naar wegenwacht 133

[18] Loslaten of ingrijpen? Een staalkaart van sociale interventies 145

Epiloog – *De nieuwe start*

[19] Het welzijnswerk is dood, leve het sociaal werk 155

Verantwoording en woorden van dank 175

Literatuur 179

Stichting Eropaf! 185

Canon Sociaal Werk 187

Proloog

Mijn eerste kennismaking met het welzijnswerk was hilarisch. We schrijven 1983 en ik was na een paar maanden werkloosheid uitgenodigd voor een sollicitatiegesprek voor de functie van eindredacteur bij het tijdschrift *Marge*, een maandblad over maatschappelijke dienstverlening en opbouwwerk, zoals het in de ondertitel stond. Ik wist niet echt wat dat voorstelde, maar dat *Marge* een spreekbuis was van allerlei kritische denkers over het welzijnswerk was mij wel ter ore gekomen. Dat leek mij wel wat.

Het sollicitatiegesprek begon om tien uur in een kapitale villa vlak bij het Amsterdamse Vondelpark, waar een van de redacteurs kantoor hield. Ik kwam van ver dus zorgde dat ik er ruim op tijd was: kwart voor tien. De deur werd opengedaan door een secretaresse die van niks wist en mij naar de vergaderzaal leidde, waar behalve een koffiezetapparaat niets of niemand was. Ik had nog niet veel ervaring met solliciteren, maar in deze situatie leek het mij het beste om koffie te zetten.

Om vijf over tien verwelkomde ik vervolgens het eerste lid van de sollicitatiecommissie met een kop koffie, om tien voor halfelf het laatste. In het daaropvolgende sollicitatiegesprek bleken de aanwezige redacteurs over alles van mening te verschillen. Het kostte moeite om in de discussies zo nu en dan mijn zegje te doen. Even voor elf keken de meeste commissieleden verschrikt op hun horloge, en vanaf elf uur haastten ze zich de een na de ander naar de volgende vergadering. Ook de gastheer-redacteur verontschuldigde zich en maakte zich uit de voeten. Uiteindelijk bleef ik alleen achter met de koffiekopjes, die ik om een nette indruk te maken keurig heb afgewassen.

Een dag later werd ik aangenomen.

Zo belandde ik in een wereld waarin het gonsde van verhitte discussies over de verzorgingsstaat, de versterking van de eerstelijnsgezondheidszorg, de rol van emancipatiebewegingen, over marxisme en welzijnswerk, stadsvernieuwing en bewonersinvloed, seksisme en hulpverlening, Foucault en het disciplineringsdenken, de psychiatrische tegenbeweging, alternatieve woon- en werkgemeenschappen, kortom, over alles wat de progressieve beweging in Nederland bezighield. Welzijnswerk stond in het brandpunt van de progressieve belangstelling en welzijnswerkers zagen zichzelf als de voorhoede van maatschappelijke veranderingen. In *Marge* schreven we daar lange en ingewikkelde stukken over.

Maar ik ontdekte ook een andere wereld. Ik liep mee met opbouwwerkers die hele buurten op sleeptouw namen en samen met bewoners prachtige dingen voor elkaar kregen. Ik volgde maatschappelijk werkers in probleemcumulatiegebieden, zoals het toen heette, die met zeer lastige (tegenwoordig multiprobleem) gezinnen in de weer waren. Ik interviewde straathoekwerkers, lag voor *inside*-reportage een paar dagen op de bank van een opvanghuis, draaide sjekkie's met junks in een huiskamerproject. Er ging een wereld voor me open waarin mensen zich met hart en ziel voor anderen inzetten. Naast de (kritische) theorie bleek er ook een fascinerende praktijk, waarin gedreven professionals aan het werk waren. Op mij maakte dat bij elk bezoek, bij elke reportage weer een diepe indruk.

Het hieropvolgende verhaal is bekend. Niet lang na mijn entree in de welzijnssector begonnen de tijden te veranderen. Er kwam steeds meer kritiek op het welzijnswerk, er werd fors bezuinigd, de wereldverbeteraars haakten af, en het zelfbewustzijn van menige professional maakte plaats voor terughoudendheid, in sommige gevallen zelfs angstvalligheid. Steeds groter wordende organisaties namen het heft in handen, managers introduceerden een heel nieuwe taal waarin gesproken werd van producten en markten. In een decennium veranderde daarmee kleur en toonsoort van het welzijnswerk indringend. De macht kwam in handen van de mensen achter de bureaus en aan de vergadertafels.

Ook ik probeerde het welzijnswerk voor gezien te houden door mijn journalistieke activiteiten naar andere terreinen te verplaatsen. Begin jaren negentig schoof ik aan bij de redactie van de Forum-pagina, de opiniepagina van *de Volkskrant*. Het lukte echter niet om definitief afscheid te nemen; steeds opnieuw kwamen er vragen vanuit de sector om dingen te doen. En elke keer kwamen er weer professionals op mijn pad die ik bewonderde om hun originaliteit, hun vindingrijkheid en doortastendheid. Alleen zetten ze steeds minder de toon van het werk. 9

In 1994 brachten Paul Kuypers en ik een saluut aan dit type professionaliteit in het pamflet *Naar een modern paternalisme*. Het was een aanklacht tegen de om zich heen grijpende professionele cultuur van afstandelijkheid die zich in de sociale sector had genesteld. Het engagement was drooggefallen, de activistische professional werd teruggefloten, de aandacht ging vooral uit naar gemotiveerde cliënten en er vormde zich een reservoir van mensen die nergens meer bij aanhaakten. Voor die groep muntte de sociaal verpleegkundige Henri Henselmans ongeveer in dezelfde tijd een nieuwe term: bemoeizorg.

Het mocht allemaal niet echt baten. De bewegingen die Paul Kuypers en ik in het pamflet bekritiseerden zetten zich in de jaren die erop volgden in volle hevigheid door. De sociale sector kwam in de greep van een wedloop van beheersingsmechanismen, controlesystemen, protocollen, verantwoordingsvereisten, productboeken, indicatierichtlijnen en de daarbij horende *planning&control*-specialisten en managers.

De gevolgen daarvan – ik maak nu even een sprong in de tijd – analyseerde ik begin 2008 in *Ontregelen – De herovering van de werkvloer*. De centrale gedachte hierin was dat het institutionele geweld van de laatste decennia zich als een vreemde bezettingsmacht op de werkvloeren van de samenleving had genesteld en de professionele stemmen ondergeschikt had gemaakt aan de logica van het systeem. Wat nodig was, zo eindigde ik *Ontregelen*, was het ontwikkelen van een tegenmacht, van een nieuw type professional dat zich niet langer liet ringeloren door de bureaucratie.

Ontregelen bracht mij de afgelopen twee jaar in alle uithoeken van het land. Ik werd uitgenodigd door gemeentelijke diensten zorg en welzijn,

door welzijnsorganisaties, op management-heidagen en WMO-congressen, bij corporaties en hogescholen. Dat waren hoopgevende ontmoetingen, want overal zocht men naar mogelijkheden om te ontsnappen aan de kortzichtigheid en kortademigheid van het overheersende bestuurlijke denken in termen van cijfers, prestaties, output, registraties en wat dies meer zij. Op tal van plaatsen in het land worstelde men met de beknellingen van de bureaucratie. Iedereen leek met de vraag te zitten hoe het anders zou moeten.

In *Ontregelen* had ik daar een woord voor gevonden: EROPAF. Dat woord gebruikten we voor een initiatief in Amsterdam waar ik nauw bij betrokken was. Samen met Marc Räkers stond ik in 2003 aan de wieg van een beweging die op een proactieve manier probeerde huisuitzettingen te voorkomen. We wilden een systeem op poten zetten op basis waarvan maatschappelijk werkers en corporatiemedewerkers onmiddellijk aan de bel zouden kunnen trekken als mensen huurachterstand lieten oplopen. Met een stevige nota probeerden we instellingen voor ons plan te winnen en toen we om een titel verlegen zaten schreven we erboven: *Eropaf – een aanvalsplan tegen huisuitzettingen in Amsterdam*.

Inmiddels is EROPAF zo ongeveer een merknaam geworden. We hebben een stichting onder die naam opgericht (zie p. 185), er zijn congressen georganiseerd, publicaties verschenen. Het woord heeft zelfs een plek gekregen in het officiële regeringsbeleid. Het is een van de 'ankerpunten' van het programma Welzijn Nieuwe Stijl, waarmee staatssecretaris Jet Bussemaker een impuls probeerde te geven aan een ander soort welzijnswerk.

Maar dat succes voelde ook een beetje ongemakkelijk. Er is immers geen sector die zo makkelijk nieuwe modes omarmt als de welzijnssector. Heen en weer geslingerd door de grilligheden uit het bestuurlijk circuit, deinst men er in welzijnsland niet voor terug om middels de zoeken vervangfunctie het ene modewoord door het andere te vervangen. Eropaf? Huisbezoek? O ja, doen we allemaal ook.

Zo eenvoudig is het echter niet. Het is niet een nieuw product, het is fundamenteel anders werken. Die boodschap verwoordde de stichting Eropaf! eind 2009 in het manifest *Eropaf! 2.0 – Tien kernwaarden*. Het ma-

nifest waarschuwt tegen opportunistisch gebruik en zet tien basisuitgangspunten op een rijtje om duidelijk te maken dat de eropaf-aanpak niet betekent dat je even iets anders doet, maar voor sociale professionals een principiële perspectiefwisseling behelst.

Dit boek probeert deze gedachtegang verder te onderbouwen. In feite ga ik in *Eropaf! De nieuwe start van het sociaal werk* verder waar ik in *Ontregelen* ophield. Daar eindigde ik met de oproep om de beste professionals aan het front aan het werk te zetten. In *Eropaf!* werk ik verder uit hoe het komt dat ze uit de frontlinies van de samenleving zijn verdwenen en wat er allemaal moet gebeuren om ze er weer een rol van betekenis te laten spelen.

11

Dat is niet iets wat ik achter mijn beeldscherm heb verzonnen. Het is me door velen ingefluisterd. Door de respons van mensen in de vele zaaltjes waar ik sinds 2008 ben geweest, maar ook door de inspirerende praktijken die zich links en rechts in het land aan het ontwikkelen zijn. Daarin ontpoft zich een nieuw soort professional, die probeert te ontsnappen aan de kokers van de bureaucratistische omslactigheden, die breekt met de weinig realistische sfeer van spreekkamers, die oog heeft voor het mobiliseren van sociale netwerken en zich niet afzonderd in een deelspecialisme.

Over deze professionals gaat dit boek. Zij werken aan een nieuwe start van het sociaal werk. Hun staat nog een lange mars te wachten. Want er moet veel veranderen om deze start ook tot nieuwe duurzame praktijken te laten leiden. In beroepsopleidingen, in welzijnsorganisaties, in stadhuizen zullen we anders over welzijn en zorg moeten gaan nadenken en vervolgens besluiten. De Wet Maatschappelijke Ondersteuning, wmo, biedt daarvoor ook een uitgelezen kans om schoon schip te maken met oude gewoonten en praktijken. Daarom is er in dit boek een apart intermezzo aan de wmo gewijd.

In twee opzichten is dit boek een reflectie op mijn eigen geschiedenis. Aan de ene kant is het een lofzang op die professionals die ik in 1983 ontmoette, toen ik mijn eerste omzwingingen maakte langs opbouwwerkers en maatschappelijk werkers en daar mensen trof die mijn hart

gestolen hebben. Die mensen zijn er nog steeds. Aan de andere kant is het een afscheid van het begrip dat mijn sollicitatiecommissie in 1983 nog tot grootse gedachten en weidse maatschappelijke vergezichten verleidde: het woord welzijnswerk. Daar is inmiddels zo de sleet in gekomen dat het alleen nog maar voor verwarring zorgt. Er is geen professional meer te vinden die zich er happy bij voelt. Het staat verandering in de weg. Weg ermee dus.

- 12 Laten we het vooral eenvoudig houden en het gewoon weer doen met de woorden waar het anderhalve eeuw ook allemaal mee begonnen is: sociaal werk.

Mooier kunnen we het niet maken.

Jos van der Lans

Amsterdam, april 2010